

ZDOMSTVO IN PREOBRAZBA PODEŽELSKE KRAJINE

Anton Gosar *

Zaposlovanje delovne sile v tujino, predvsem odvečne agrarne, je stalnica demografskih gibanj v Jugoslaviji. Učinki takega zaposlovanja so mnogostranski oziroma socialno-geografsko pogojeni. Predvsem moramo ločiti med selitvami za stalno in tistimi (vsaj) katerih prvoten namen je vrniti se po določenem času v domovino.

Izselitve pomenijo dokončen prelom z upravno-politično ureditvijo v domovini, a kljub temu pripomorejo k širitvi kulturnega duha matičnega naroda po svetu. Neredko so vezi pripadnikov te skupine migrantov z domovino reducirane le na pristočasne dejavnosti (turizem in rekreacija), ki pa veže občasno nase tudi naložbo kapitala v nepremičnine, ali druge (donosne) dejavnosti.

Začasno zaposlovanje na tuje ima nasprotno mnogostranske učinke v prostorski urejenosti in organiziranosti okolja v domovini, iz katerega izhaja. Predvsem so učinki vidni in zaznavni v:

- pospešeni urbanizaciji podeželskih in predvsem obmestnih območij
- prestrukturiranju gospodarske dejavnosti v izrazitih emigracijskih, nekdanj izključno agrarnih območjih in v
- socialno-geografski preobrazbi podeželja (diferencirano glede na periferno lego, oziroma distančne dejavnike: med krajem zdajšnje zaposlitve, zaposlitvenimi centri v domovini in krajem stalnega bivanja).

Raziskave sociologov in geografov so pokazale, da ima, ob upoštevanju interrepubliških in "zdomskih selitev", Slovenija v okviru Jugoslavije posebno vlogo. Je edina republika v državi s pozitivnim migracijskim saldom, kar pomeni, da je primanjkljaj v delovni sili, ki ga je ustvarilo začasno zaposlovanje v tujino, že v letih 1971-1981 nadomestila z zaposlovanjem delavcev iz drugih republik oziroma z vračajočimi se migranti.

To je zelo pomemben podatek v času, ko iščemo poti za povratek (kapitalno sposobnih) zdomcev domov. Izmed treh skupin delavcev na začasnem delu v tujini -

* mag., asistent, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

- delavcev zaposlenih pri inozemskih delodajalcih (z, ali brez posredništva jugoslovanskih zavodov za zaposlovanje),
- delavcev jugoslovanskih podjetij ("detaširani delavci") na daljšodobnih delovnih opravilih v tujini (gradbeništvo, zastopstva ...) in
- predstavnikov jugoslovanskih družbenih in kulturnih institucij v tujini -

imata pravno in dejansko možnost za vrnitev in zaposlitev le zadnji dve skupini. Največja, prvoomenjena skupina teh delavcev pa si mora pogoje za vrnitev šele ustvariti, oziroma upoštevati tudi potrebe družinskih članov, ki so jih privedli s seboj. Ker se funkcije življenja z vsakim letom bolj zakoreninjajo v okolju začasne zaposlitve (bivanje, izobraževanje, rekreacija ...), se povratak vedno bolj odmika in je vedno večje tisto število oseb na začasnem delu v tujini, ki začasnost že pojmujejo kot trajnost (vsaj za čas delovno aktivne dobe).

Podatki, ki sta nam jih posredovala popisa prebivalstva Jugoslavije leta 1971 in 1981, so nam omogočili diferencirati ozemlje republike Slovenije glede na tozadevno stopnjo povezanosti s tujino. Na tem omenjenem prostoru ni moč predstaviti celote tega dela. Zato bi radi (ob kartah) opozorili na nekaj pomembnejših ugotovitev. Analiza, ki je opredelila delež začasno zaposlenih v številu aktivnega prebivalstva, je kot osnovno celico proučevanja upoštevala katastrsko občino. V območjih, kjer število delavcev v tujini presega petino zaposlenih doma, je umestno govoriti o bolj ali manj prevladujoči odvisnosti od trga delovne sile v tujini in vplivu le-tega na obravnavano regijo. Slovenija izkazuje nekaj značilnih območij, kjer je ta delež presežen. Brez izjeme gre povsod za republiškem središču periferna in v večjem odstotku tudi prevladujoče agrarna območja.

* V Severovzhodni peripanonski Sloveniji, kjer prevladuje ob nad 20% deležu delovne sile zaposlene v tujini, še druga za razred nižja kategorija.

Neravnovesje med ponudbo delovnih mest doma in tistimi v tujini izkazujejo poleg tega še obširnejša kraška območja Dolenjske in Bele krajine, pa tudi odprtim zahodnim mejam bližnja alpska območja Zgornjega Posočja in Doline.

Intenzivnejše učinke migracij na začasno delo lahko pričakujemo prav na teh območjih. Predvsem je za vsa periferna in podeželska območja Slovenije eksemplarično območje Prekmurja. Medtem, ko je posledica deagrarnizacije in zaposlitve v tujino iz obširnih območij ravninskega Pomurja še lahko reševala intenzifikacija kmetijske proizvodnje (v okviru agrokombinativ) in inovacije v pridobivanju kmetijskih produktov (sladkorna pesa), pa se delni demografski ostarelosti in odmiranju širših območij periferne podeželja na Goriškem in Slovenskih Goricah ni moglo zoperstaviti. Celó v okviru decentralizacijskega plana razmestitve industrijskih obratov v Sloveniji, znanega pod imenom "policentrični razvoj industrije", je bilo moč oživiti le ožja območja in v teh obratih zaposliti že itak doma prebivajočo žensko delovno silo.

Tako kot so posledično omenjenemu oživele nekatere vasi (Petrovci, Turpišče),

so zdomci s kapitalom in povratniki iz tujine urbano oživali suburbane cone Murske Sobote in Lendave ter obcestne vasi med obema krajema in avstrijsko mejo. Zdomstvo, kot tipični pojav teh krajev, je ohranilo po vaseh ponavadi dve do tri večje kmetije, obenem pa v centralne kraje te regije vneslo terciarne (gostinstvo, prevoznništvo) in obrtne dejavnosti. Občasni cikli migracij, odhajanje in vračanje, so za to pokrajino značilni! Povratniški migracijski tokovi so ustrezno velikemu številu delavcev na začasnem delu v tujini tod najštevilnejši v primerjavi z vso Slovenijo.

*** Diferenciacijo Slovenije po selitveni mobilnosti v tujino smo povezali s stopnjo družbenega in gospodarskega razvoja. Komparacija med številom migrantov na začasnem delu v tujini, deležem le-teh v številu aktivnih prebivalcev prizadetih občin in nacionalnim dohodkom le-teh je pokazala, da obstaja izrazita soodvisnost med manjšo razvitostjo regij in večjo selitveno mobilnostjo v tujino. Glede na podatke iz popisa 1971 smo lahko identificirali štiri tipe območij.

*** Distančni dejavnik pri začasni zaposlitvi v tujini je izredno pomemben.

Delavci, zaposleni v Furlaniji-julijski krajini, v Avstriji in v južni Nemčiji so ponavadi tedenski obiskovalci svojih domov. Pod vplivom mednarodne tedenske migracije se oblikuje terciarna ponudba ne le ob cestah od zaposlitvenih centrov do Jugoslavije, ampak tudi v Jugoslaviji sami. Prekomejni promet je prav zaradi teh migracij izredno močan čez vse leto (glej študiji avtorja v "Tourism and Borders" - Frankfurt/Main, 1979 in v "Osterreich in Geschichte und Literatur mit Geographie" - Wien 1985).

Omenjeni trije primeri kažejo, da so vplivi zdomstva, ne glede na to ali gre za dejansko vračanje oseb ali ne, izredno močan preoblikovalec pokrajinske slike in funkcije nekaterih (v šestdesetih letih) po emigraciji v tujino znanih regijah.